

การสถาปนาเจดีย์ในลัณนาภายใต้คติมหาโพธิมณฑล The establishment of Lan Na Chedi in Maha Bhodimandala concept

พระพงษ์ระวี อุตตรภโท

สร้าสวัสดิ อ่องสกุล, ชาวลิต สัยเจริญ

Phra Pongravee Uttarapaddho

Sarassavadee Oongsakul, Chaowalit Saicharoent

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Chiang Mai University

Corresponding Author, E-mail: uttarapaddho@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) ศึกษาความเป็นมา คติ วิธีการ และรูปแบบการสร้างเจดีย์ในลัณนาภายใต้คติมหาโพธิมณฑลเป็นศูนย์กลางของธาตุเจดีย์ในเขตอาณาจักรลัณนา 2) ศึกษากระบวนการที่แฝงอยู่ในการสร้างเจดีย์ในลัณนาภายใต้คติมหาโพธิมณฑลเป็นศูนย์กลาง จาก เพื่ออธิบายถึงกระบวนการที่คนของชาวลัณนาในอดีต 3) รวบรวมองค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยนี้ เพื่อสืบสานและถ่ายทอด คติการสร้างเจดีย์ในลัณนาภายใต้คติมหาโพธิมณฑล โดยการศึกษาผ่านหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นลายลักษณ์อักษรเช่นปั๊มสา จารึก และพงศาวดาร รวมถึงจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร อาทิเช่น โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและสถาปัตยกรรมธาตุเจดีย์ที่เกี่ยวข้องผ่านมุมมองที่หลากหลาย

ผลการวิจัยพบว่า 1) การสร้างเจดีย์ในลัณนามีความเกี่ยวข้องกับคติมหาโพธิมณฑลในการสถาปนาธาตุเจดีย์ 2) กระบวนการที่คนของชาวลัณนาต่อการสร้างเจดีย์ภายใต้คติมหาโพธิมณฑลมีความรับรู้อย่างหลากหลายอาทิเช่นเป็นภาพแทนศูนย์กลางจักรวาล เป็นคติทับซ้อนเขาพระสุเมรุ อีกทั้งเป็นเครื่องมือของชนชั้นนำในการสร้างสิทธิธรรมและอำนาจ 3) ผลการศึกษาสามารถช่วยสืบสาน และถ่ายทอด เผยแพร่คติ และวิธีการสร้างเจดีย์ในลัณนาภายใต้คติมหาโพธิมณฑล

คำสำคัญ : คติมหาโพธิมณฑล, การสร้างเจดีย์ในลัณนา

Abstract

This research possesses 3 objectives: 1) Study the history, motto, methodology and style of building pagodas in Lanna under the Mahabodhimontology as the center of the pagoda in the Lanna Kingdom, 2) Study the paradigm in Lanna under the Mahabodhimonthon apocalypse, from the concept of the Lanna people to the ancient, 3) gather knowledge from this study to weave and convey the founding of the Pagoda in Lanna under the Maha bodhimonthon motto.

The findings showed that 1) The creation of a pagoda in Lanna is related to the Mahabodhimonthon in the establishment of the pagoda 2) The Lanna paradigm towards the creation of the pagoda under Mahabodhimonthon has a wide range of perceptions, such as as the image representing the center of the universe, as well as the overlapping motto of Phra Sumeru Hill, as well as the leading tools of the people to create the dhamma and authority 3) The results of the study can help carry on and propagate the principles and methods of building Chedi in Lanna under the principle of Mahabodhimonthon.

Keywords: Mahabodimonthon View, The construction of Lan Na Chedi

บทนำ

มหาโพธิมณฑล คือมณฑลสถานที่ตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันมีจุดศูนย์กลางคือมหาโพธิบัลลังก์ ซึ่งตามคติในคัมภีร์โลกศาสตร์ของพุทธศาสนาคือแผ่นดินจุดแรกที่ถืออุบัติขึ้นมาในโลก เป็นแผ่นดินที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์จะต้องมาประทับเพื่อตรัสรู้บนโลกนี้ อีกทั้งยังเป็นสถานที่แสดงบุญนิมิตว่าในกัปนี้จะมีพระพุทธเจ้าที่พระองค์มาตรัสรู้ และนอกจากนี้การเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าแล้ว พระอรหันต์ พุทธสาวก พระจักรพรรดิราช ล้วนแล้วแต่ต้องมาอุบัติลงบน “มัชฌิมประเทศ” คือชมพูทวีป อันมีมหาโพธิบัลลังก์ตั้งอยู่ศูนย์กลางเพียงแห่งเดียวเท่านั้น ดังนั้นการสถาปนา สร้างพระเจดีย์โดยจำลองมหาโพธิมณฑลเป็นศูนย์กลางภายในกรูหรือครรรธาตุ จึงเป็นการสร้างสิ่งสมมุติที่เป็นศูนย์กลางของมงคลจักรวาลจากวัสดุริฐ หิน ปูน ทราย ให้สมควรเป็นเจดีย์ไว้เพื่อการเคารพสักการะ

โดยแรกเริ่มที่มาของคติธาตุบูชาในพระพุทธศาสนานั้น สืบค้นลงไปหามหาปรินิพพานสูตรในพระไตรปิฎก ซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์ในช่วงเวลาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน รวมถึงวิธีการปฏิบัติต่อพระพุทธรูปสรีระภายหลังปรินิพพานแล้ว และยังได้กล่าวรวมถึงเหตุการณ์ถวายพระเพลิงพระบรมศพ อีกทั้งการกระทำ “ธาตุนิทาน”

คือการก่อพระเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ โดยพระเจ้าอชาตศัตรู ซึ่งคิดธาตุบูชาเริ่มแรกในอินเดีย นั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงคุณแห่งพระรัตนตรัย อีกทั้งเป็นพยานวัตถุในการบรรลุธรรมโดยชำระกิเลสจนหมดจากจิตและพอกธาตุชั้นจันจนบริสุทธิ์ไปด้วยกัน (อมรเทโวภิกขุ, 2550: 21) ซึ่งต่อมาคติการบูชาพระบรมธาตุอันเป็นเรื่องราวของศาสนาได้ถูกนำมาเชื่อมโยงทางสังคม วัฒนธรรมและการเมืองโดยมีนัยยะแฝง นั่นคือการเผยแผ่พุทธศาสนาด้วยการมอบพระบรมธาตุจากแคว้นหนึ่งไปยังอีกแคว้นหนึ่งทำให้เกิดการสร้างพระธาตุเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ได้รับมา ดังนั้นจึงพบความเชื่อมโยงอารยธรรมระหว่างกันในศิลปกรรมที่สัมพันธ์กับความเชื่อทางพุทธศาสนาเสมอ และด้วยความสำคัญของพระบรมธาตุเจดีย์ภายใต้กระบวนการทัศน์และบริบทที่หลากหลายจึงเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่า คติ แนวคิดสำคัญของการสร้างผังมณฑล ระบบการประดิษฐานพระธาตุภายในพระมหาธาตุเจดีย์ ส่งผลให้การสถาปนามหาธาตุเจดีย์ กลายเป็นสิ่งสำคัญ เป็นจุดศูนย์กลางของบ้านเมือง ว่ามี ความเป็นมาอย่างไร โดยสามารถศึกษาบริบทจากเปลือกนอกคือรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของธาตุเจดีย์ และจากบริบทภายในจากวิธีการกระทำธาตุนิธาน รูปแบบการสถาปนามณฑลครมธาตุที่บรรจุพระบรมธาตุภายในห้องกู และระบบการประดิษฐานพระบรมธาตุ ว่ามีแนวความคิดวางผัง ลำดับ ขั้นตอนอย่างไรในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ ปกป้องนัยยะอันใดที่แฝงอยู่ได้จากการตีความหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทางโบราณคดี รวมถึงข้อมูลจากพัสสา จารึก ตำนานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในการศึกษาคติการสร้างพระธาตุเจดีย์นั้น ได้มีผู้ศึกษาก่อนหน้านี้ในแนวทางประวัติศาสตร์ศิลปะหลายท่านแล้ว โดยมีคำอธิบายหลายชุด รองรับความสำคัญของการสถาปนาพระธาตุเจดีย์ในลำนานว่ามีนัยยะสำคัญหมายถึงการสถาปนาเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นศูนย์กลางจักรวาล และมีนัยยะถึงพระเอกแก้วจุฬามณีธาตุเจดีย์ บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งในคำอธิบายดังกล่าว มักเน้นการสมมุติให้ตอบรับกับแผนผังคติจักรวาลทัศน์แบบล้านนา โดยมีพระธาตุเจดีย์เป็นเขาพระสุเมรุ นั้น เป็นที่ทราบกันดีในหมู่นักวิชาการทางประวัติศาสตร์ศิลปกรรม (ชาติรี ประกิตนทการ, 2552: 290)

จากการศึกษาเกี่ยวกับระบบการบรรจุกู หรือครมธาตุของเจดีย์ในลำนานานั้น ยังไม่ปรากฏมีผู้ศึกษาเกี่ยวกับระบบการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ หรือการวางผังมณฑลของห้องกูภายในครมธาตุเจดีย์อย่างเป็นระบบ อาจเป็นเพราะข้อจำกัดด้านหลักฐานทางโบราณคดีและเอกสารที่ไม่เพียงพอ โดยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้พบหลักฐานที่จะไขข้อกระจ่างดังกล่าว คือ ต้นฉบับเอกสารประเภทพัสสาตำราการสร้างเจดีย์ธาตุ เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา อายุราวครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ 24 หลายฉบับ ล้วนกล่าวตรงกันถึงวิธีการสถาปนา “มหาโพธิมณฑล” ให้เป็นศูนย์กลางมณฑลในการวางฤกษ์ที่ฐานรากในการก่อสร้างพระเจดีย์ที่จะสถาปนาขึ้นใหม่ สิ่งนี้เป็นเครื่องชี้ชัดถึงความสำคัญของ “มหา

โพธิมณฑล” ได้เป็นอย่างดี เมื่อศึกษาจากพิสดารการสร้างเจดีย์ประจุพระธาตุดังกล่าวแล้ว (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ตารางเปรียบเทียบข้อมูลสำคัญที่พบจากต้นฉบับพิสดารทั้ง 10 ฉบับ) พบว่ามีร่องรอยการเชื่อมโยงของแนวคิด คติสายคือทวีป จุดศูนย์กลางที่ตั้งโพธิบัลลังก์ ในคัมภีร์โลกศาสตร์ โดยสื่อผ่านออกมาในรูปแบบของผังมหาโพธิมณฑล อันมีโพธิบัลลังก์ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุดตั้งอยู่เป็นจุดศูนย์กลางในการก่อสร้างพระเจดีย์ที่จะสถาปนาขึ้น ที่คัมภีร์ที่รจนาขึ้นในดินแดนล้านนาราวครั้งแรกพุทธศตวรรษที่ 21 อาทิเช่น โลกทิปนี โลกที่ปกสาร ไตรภูมิฉานา ซึ่งในเนื้อความลานออกชื่อเรียกคัมภีร์นี้ว่า ตีโลกทิปนี เนื้อความผูกที่ 3 ได้กล่าวถึงความสำคัญของชมพูทวีปนี้ว่าเป็นทวีปอันสำคัญมากนัก เหตุที่นับว่าเป็นอุดมทวีปนั้นเนื่องจากเป็นที่ตั้งแห่งศาสนาของพระพุทธเจ้า เป็นที่ตั้งแห่งไม้พระศรีมหาโพธิ์ และเมื่อพระพุทธเจ้าดับขันธไปแล้วก็ยังเป็นที่ตั้งแห่งพระบรมธาตุ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2524: 31)

ใจความของเอกสารพิสดารการสร้างเจดีย์ประจุพระธาตุ ที่พบนี้ล้วนกล่าวถึงการวางผังมณฑลภายในนครราชธานี ห้องกรูหลักเป็นห้องสี่เหลี่ยม กล่าวโดยสรุปคือเป็นมหาโพธิมณฑลที่รายล้อมด้วยมณฑลสัตตมหาสถานมักตั้งอยู่ใจกลางห้องกรู หรือนครราชธานี แวดล้อมไปด้วยเครื่องมือสรรพภัณฑ์ที่อุทิศเป็นพุทธบูชา แต่เนื่องจากข้อจำกัดของอายุการเสื่อมสภาพของวัตถุเอกสารต้นฉบับพิสดาร ระบบการจัดเก็บและการเข้าถึงข้อมูล จึงทำให้พบพิสดารที่กล่าวถึงคติการสร้างพระธาตุเจดีย์ของล้านนาล้นน้อยมาก พิสาดต้นฉบับดังกล่าวที่พบ มีอายุเก่าแก่สุดคือ 250-300 ปี อายุน้อยที่สุดที่พบ คือ 80 ปี ซึ่งเข้าใจว่าคงมีการบันทึก และคัดลอกคติดังกล่าวมาอย่างสืบเนื่อง อันเป็นลักษณะของการบันทึกองค์ความรู้ ภูมิปัญญาลงในพิสดารของชาวล้านนา ซึ่งเมื่อศึกษาลงไปรายละเอียด ก็จะพบข้อแตกต่างกันบ้าง แต่ใจความสำคัญล้วนกล่าวถึงมหาโพธิมณฑล ให้เป็นมณฑลสำคัญในการสถาปนาเจดีย์ธาตุนั้นเอง

ด้วยวิธีการ กระบวนการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ และวิธีการทางประวัติศาสตร์ เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลจากทั้งรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏของวัตถุ อีกทั้งข้อมูลจากพิสดารและพงศาวดาร และตำนานที่เกี่ยวข้อง อันจะแสดงให้เห็นได้ชัดเจนถึงกระบวนการที่คนในล้านนาได้แนวคิดการกระทำธาตุนิธาน รวมไปถึงอิทธิพล ปัจจัยแวดล้อม สภาพบริบทสังคมการเมืองเข้ามาแฝงอยู่เบื้องหลังคติ ความคิดความเชื่อของคนในยุคสมัยนั้น ประเพณีเกี่ยวกับคติธาตุนิธาน บทบาทหน้าที่ของธาตุเจดีย์มิได้มีบทบาทแต่ในเชิงศูนย์กลางความตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาเท่านั้น ยังเป็นเครื่องประกาศความชอบธรรม พระราชอำนาจของกษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นคติการกระทำธาตุนิธานของล้านนาที่มี “มหาโพธิมณฑล” เป็นศูนย์กลางอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะยิ่งในล้านนา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการศึกษา นี้ โดยผู้วิจัยได้ทำการปริวรรต ศึกษาและวิเคราะห์จากเอกสารต้นฉบับพิสดารการสร้าง

เจติยธาตุลลันนา ร่วมกับข้อมูลจำพวกตำนานพื้นเมือง ทำให้เห็นถึงคุณค่าและภูมิปัญญาในคติการสร้างเจติยธาตุในดินแดนล้านนาอีกทั้งอธิบายภาพสังคมล้านนาอันสะท้อนผ่านจากคติการสถาปนาธาตุเจติย์แบบมีมหาโพธิมณฑลเป็นศูนย์กลาง อันจะยังให้เข้าใจ ภาพลักษณ์ของพระพุทธศาสนาและสังคมล้านนาชัดเจนยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาความเป็นมา คติ วิธีการ และรูปแบบการสร้างเจติย์ในล้านนาภายใต้คติมหาโพธิมณฑลเป็นศูนย์กลางของธาตุเจติย์ในเขตอาณาจักรล้านนา
2. ศึกษากระบวนการทัศน์ที่แฝงอยู่ในการสร้างเจติย์ในล้านนาภายใต้คติมหาโพธิมณฑลเป็นศูนย์กลาง จากหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นลายลักษณ์อักษรเช่น พับสา จารึก และพงศาวดาร รวมถึงจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร อาทิเช่น โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและสถาปัตยกรรมธาตุเจติย์ที่เกี่ยวข้อง เพื่ออธิบายถึงกระบวนการทัศน์ของชาวล้านนาในอดีต
3. รวบรวมองค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยนี้ เพื่อสืบสานและถ่ายทอด คติการสถาปนาเจติย์ในล้านนาภายใต้คติมหาโพธิมณฑล

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ทบทวนวรรณกรรม ตั้งข้อสังเกต สรุปประเด็นที่ได้ แล้ว ทำการปริวรรตพิบบาต้นฉบับ รวบรวมข้อมูล หลักฐานชั้นต้น เช่น พงศาวดาร ตำนาน จารึกและหลักฐานชั้นรอง เช่น รายงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้อง จัดจำแนกประเภทของข้อมูลกลุ่มต่างๆ เพื่อให้ง่ายต่อการกำหนดแนวทางการทำงานต่อไป
2. จัดจำแนกกลุ่มข้อมูล วางโครงเรื่องเพื่อทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลสำรวจประเด็นที่ได้จากเอกสารชั้นต้นอย่างครอบคลุม เปิดพื้นที่วิเคราะห์สำหรับข้อมูลใหม่ ที่พบ
3. ทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล ทั้งด้านรูปแบบแนวคิด พิจารณาเปรียบเทียบถึงงานศิลปกรรมที่ร่วมสมัยกัน และวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของคติธาตุนิธานกับสิ่งที่แฝงอยู่ภายใต้คติ กระบวนทัศน์ บริบทผ่านจากตำนาน พงศาวดารต่างๆ
4. สรุปผลการศึกษา โดยอธิบายประเด็นการศึกษา โดยเชื่อมโยงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี

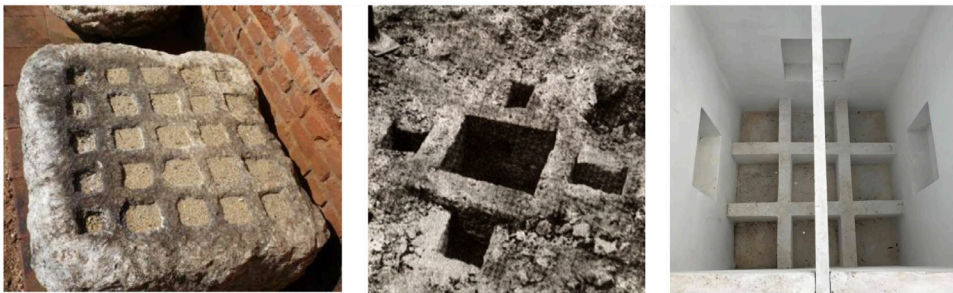
ผลการวิจัย

คติการกระทำธาตุนิธานเริ่มปรากฏในมหาปริณิพานสูตร การสร้างสถูปเจติย์

ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุตามคติอุปารหุบุคคล วรรณกรรมพุทธศาสนาสายลังกาที่สำคัญ คือ พงศาวดารมทวังก์ กล่าวถึงขั้นตอนการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุโดยมีระบบการจัด และการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่ตำแหน่งบริเวณแกนกลางพระสถูป ก่อขึ้นห้องกรูรูปสี่เหลี่ยมกรด้วย แผ่นศิลา 6 แผ่น ภายในประกอบด้วยประติมากรรม เรื่อง พุทธประวัติตอนต่างๆ ประติมากรรมชุดชาดก 550 ชาติ และอัสติมหาสาวก 80 รูป ที่กลางห้องกรูทำเป็นต้นพระศรีมหาโพธิ ตกแต่งด้วยรูปเทวดา สัญลักษณ์มงคลอย่างวิจิตร ในขั้นตอนการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ มีการอัญเชิญประดิษฐานพระธาตุในผอบที่สร้างด้วยวัตถุมงคลรอบซ้อนลดหลั่นกันเป็นชุดประดิษฐานที่ตำแหน่งกลางห้อง แล้วปิดผนึกห้องกรูชั้นล่าง จากนั้นจึงทำการก่อ ห้องกรูชั้นบน เพื่อประดิษฐานผอบพระบรมสารีริกธาตุรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นผอบที่ราชกรอัญเชิญมา มีทั้งผอบรูปสัตว์จรูบาท สัตว์ทวิบาท ที่อาจเกี่ยวข้องกับเรื่องชาดก และการเสวยพระชาติในอดีต จากนั้นจึงถวายเป็นเครื่องสักการบูชาปิดผนึกห้องกรู แล้วก่อสร้าง สถูปทรงระฆังที่ตำแหน่งสูงขึ้น

ส่วนคัมภีร์อุปัฏฐก คัมภีร์โลกที่ปกสารและคัมภีร์โลกบัญญัติ เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนา ที่ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากพงศาวดารมทวังก์ มีการลำดับเรื่องราวขั้นตอน ตลอดจนระบบการจัด และการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ หากแต่แตกต่างกันในส่วนของการละเอียด เช่น ตำแหน่งการสร้างห้องกรู การถวายเป็นวัตถุสิ่งของเป็นพุทธานุชา ขั้นตอนวิธีการก่อสร้างพระสถูปเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ตามความเชื่อที่ว่ามหาชนที่สร้างพระสถูปและบูชาประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุแม้เพียงขนาดเล็กเท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาด ครั้นเมื่อกายแตกดับไปจะได้ไปบังเกิดบนโลก สวรรค์ ในคัมภีร์มหาธาตุดังนี้ เป็นพระคัมภีร์ที่ให้ความสำคัญในการประดิษฐานพระทันตธาตุเขี้ยวแก้ว อาจมีความสัมพันธ์กับการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับพระธาตุในล้านนา เช่นกรณีพระบรมธาตุศรีจอมทอง เชียงใหม่ เป็นต้น

ในส่วนของ คัมภีร์มัญชุสวีสตติศาสตร์ เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่รจนาขึ้นใน ศรีลังกาสมัยอนูราธปุระ คัมภีร์นี้กล่าวถึงขั้นตอนการก่อสร้างพระสถูปและสิ่งก่อสร้างที่สำคัญ ตลอดจนการสร้างพระพุทธรูปมาตั้งแต่การเตรียมพื้นที่ การวางแผนผัง มีประเพณีและขั้นตอนการก่อสร้าง โดยให้ความสำคัญกับการบรรจุครุภาตลักษณะกลองรูปสี่เหลี่ยมด้านเท่า ภายในมีช่องตารางเรียกว่า ยันตรคัลบรรจุรูปสัญลักษณ์วัตถุมงคล สัญลักษณ์มงคลชนิดต่างๆ ประดิษฐานในตำแหน่ง สำคัญที่ระดับต่างๆ เพื่อความเป็นสิริและสวัสดิมงคล อาทิ ส่วนบนของโครงสร้าง ส่วนกลางได้ตำแหน่งการประดิษฐานรูปเคารพ และส่วนล่างระดับลึกจากภาพที่ 1 หินยันตรคัลที่วางถุขจาก Yatala Stupa ประเทศศรีลังกา ภาพที่ 2 สถูปในหมู่เกาะมัลดีฟ Thoddu island Buddhist ruin อาจมีนัยยะสัมพันธ์กับสวดขุมธาตุของล้าน

นา (ภาพที่ 3. ขุมธาตุวัดนาแก้วตะวันตก จ.น่าน)

พื้นดินเพื่อก่อให้เกิดสวัสดิมงคล ต่อเนื่องไปไม่มีที่สิ้นสุด มีการประกอบพิธีกรรมตามขั้นตอนและรูปแบบดังกล่าว สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดู ในส่วนของคัมภีร์มยมตะเป็นคัมภีร์กล่าวถึงการก่อสร้างเทวาลัย ขั้นตอนการเตรียม พื้นที่ก่อสร้าง ซึ่งจะมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่อย่างชัดเจน บรรจุในช่องตารางแบบเดียวกับ คัมภีร์วาสุศาสตร์ แผนผังวาสุตมณฑล การวางศิลาฤกษ์ มีการบรรจุกล่องโลหะช่อง ตาราง ที่บรรจุสัญลักษณ์เครื่องหมาย วัตถุมงคลที่จะก่อให้เกิดสวัสดิ รวมทั้งการบรรจุ หินอัญมณีชุด นพรัตน์ะ และสัญลักษณ์มงคลชนิดต่างๆ จากนั้นจึงอัญเชิญบรรจุตามตำแหน่ง และ ทิศสำคัญต่างๆ ตามที่ได้มีการคำนวณไว้อย่างละเอียด บูชาด้วยเครื่องหอม สวดมนต์คาถาบูชาเทพ เจ้า บรรเลงดุริยดนตรี

ส่วนในด้านเอกสารโบราณล้านนา ที่กล่าวถึงวิธีการสถาปนาสร้างพระธาตุเจดีย์ที่เกี่ยวข้องกับคติมหาโพธิมณฑล พบเอกสารพิบสาอักษรธรรมล้านนา ฉบับเก่าสุดเป็นสมุดภาพไตรภูมิอักษรธรรมล้านนากล่าวถึงผังมหาโพธิมณฑลปัจจุบันอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติ ส่วนฉบับที่เป็นสมบัติของวัดต่างๆในเขตจังหวัดเชียงใหม่ พบเพียงฉบับคือฉบับวัดบวรกรก อ.สันกำแพง พบบ้างบางส่วนจากโครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา มหาภูมิราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา โดยคุณสมหมาย เปรมจิตต์ มีการบันทึกข้อความคล้ายคลึงกับสมุดภาพไตรภูมิ และมีแผนผังมหาโพธิมณฑลประกอบโดยย้าว่าเป็นผังการสร้างธาตุเจดีย์ ส่วนฉบับอื่นๆที่ใช้ในการศึกษานั้น ได้มีการกระจายกันตามจังหวัดต่าง ๆ ในเขตดินแดนล้านนา คือ ลำปาง ลำพูน และน่าน โดยอาศัยต้นฉบับจากสำเนาไมโครฟิล์มของสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ถ่ายสำเนาเก็บรักษา ซึ่งพิบสาเหล่านี้ มักจะไม่ได้บันทึกเกี่ยวกับคติการสร้างธาตุเจดีย์โดยตรงเพียงอย่างเดียว แต่หากเป็นพิบสาก็กล่าวรวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ในพระศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเสนาสนะ เช่นการสร้างอุโบสถ การรื้อศาลา การ

สร้างสมโภชพระพุทธรูป และพระเจดีย์ อีกทั้งบันทึกปิกณกะศาสนพิธีแบบล้านนาอีกด้วย ในตำราการสร้างพระเจดีย์ฉบับที่กล่าวไว้ละเอียดมักจะกล่าวถึงขั้นตอนการสร้างพระธาตุเจดีย์ ตั้งแต่การเริ่มต้นก่อสร้างจนสิ้นสุดกระบวนการคือการสมโภชยกฉัตรพระเจดีย์ ส่วนในฉบับที่ย่นย่อ มักกล่าวไว้แต่เพียงภาพแผนผังห้องกรูหลักสำหรับบรรจุพระธาตุ และระบุนต์ที่ไว้ใส่ยอดฉัตรเท่านั้น พบสาต้นฉบับดังกล่าวที่พบ มีอายุเก่าแก่ที่สุดคือ 250-300 ปี อ่อนสุดที่พบประมาณอายุที่ 80 ปี ซึ่งเข้าใจว่าคงมีการบันทึก และคัดลอกคติดังกล่าวมาอย่างสืบเนื่อง ในกรณีของพบสาพิธีกรรม หมวดเรื่องการสร้างเจดีย์ธาตุนั้น ซึ่งเมื่อศึกษาลงไปในรายละเอียด ก็จะพบข้อแตกต่างกันบ้าง แต่ใจความสำคัญล้วนกล่าวถึงมหาโพธิมณฑล ให้เป็นมณฑลสำคัญในการสถาปนาเจดีย์ธาตุ ซึ่งด้วยกาลเวลา ทำให้พบสาต้นฉบับชำรุด สูญหายไป ก็ไม่สามารถตรวจให้แน่ชัดว่าต้นฉบับพิธีกรรม คติแนวคติดลักษณะนี้เริ่มแรกมาแต่ไหน ต้องอาศัยการเปรียบเทียบและตีความต่อไป

ในหมวดที่เกี่ยวข้องกับคติมหาโพธิมณฑล และการสร้างเจดีย์ธาตุนำมาศึกษา โดยที่ภาพนำมาแสดงในที่นี้มีไขการปริวรรตทั้งเอกสาร แต่ได้สำเนาภาพพบสาที่เกี่ยวข้องกับคติมหาโพธิมณฑลมาเป็นบางส่วนเท่านั้น เรียงตามอายุเอกสารแล้วมีดังต่อไปนี้

1. สมุดข่อยไตรภูมิ เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เลขที่ ก.2
2. พบสาวัดเชียงมั่น พบสาสัตตมหาสถาน รหัส 051420012_00
3. พบสาวัดเชียงมั่น ผังชุมธาตุหน้า 31 รหัส 051420003_00
4. พบสาวัดพระธาตุลำปางหลวง โพธิ์บัลลังก์ หน้า 6 รหัส 030220047_00
5. พบสาวัดบวกครกหลวง ปิกณกะพิธีกรรม
6. พบสาไตรภูมิอักษรธรรมล้านนา asian collection ,Cornel university
7. พบสาวัดนาเลา ตำราสร้างเจดีย์ปจุพระธาตุ จังหวัดลำปาง
8. พบสาวัดบ้านเอื้อม จังหวัดลำปาง เรื่องวิธีเอาอุปคุตร,ต่างฉัตตมหาธาตุเจ้า
9. พบสาวัดตุนกลาง จังหวัดพะเยาจาร จ.ศ. 1270 วิธีสูตะทำมั่งคละกัมมทั้งมวล
10. พบสาอักษรธรรมล้านนาวัดบ้านตอง จังหวัดลำพูน

ผลการศึกษาวิเคราะห์เอกสารพบสาตำราสร้างธาตุเจดีย์ เมื่อศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและแตกต่างดังกล่าวมาอย่างละเอียดแล้วนั้น สามารถสรุปเรียบเรียงลำดับขั้นตอนในการก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ตามตำราดังกล่าวได้ 8. ขั้นตอน โดยจะมีรายละเอียดในแต่ละขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1. กำหนดวันที่จะสร้างพระเจดีย์ฤกษ์กระทำการควรจะเป็นวันในดิถีข้างขึ้นจะดีมาก วันที่ที่สร้างตามตำรานั้นส่วนมาก จะทำกันในวัน 1 ค่ำ 3 ค่ำ 7 ค่ำ 13

	พับสา 1	พับ สา 2	พับ สา 3	พับ สา 4	พับ สา 5	พับ สา 6	พับ สา 7	พับ สา 8	พับ สา 9	พับสา 10
1. ระบุโพธิมณฑลเป็นศูนย์กลาง ของมณฑลที่จะสร้างเจดีย์	/	/	/	/	/	/	/	/	/	
2. ระบุรายละเอียดขั้นตอน พิธีกรรมในการสร้างเจดีย์			/	/	/		/	/	/	/
3. ปรากฏผังมหาโพธิมณฑล แบบธรรมคา (9 ช่อง)		/				/	/			
4. ปรากฏผังมหาโพธิมณฑล แบบพิศดาร (25 ช่อง)	/		/	/	/			/		
5. ระบุองค์พิเศษประกอบมณฑล (มหาปฏิฐาน, อันตังดูโร)			/	/	/			/		
6. ระบุคาถากำกับ ในส่วนต่างๆของเจดีย์	/		/	/	/	/	/	/	/	

ตารางเปรียบเทียบข้อมูลสำคัญที่พบจากต้นฉบับพับสาทั้ง 10 ฉบับ

คำ การกำหนดลักษณะโดยละเอียดนั้นจะมิกล่าวในเนื้อหาตำราการสร้างพระเจดีย์ ซึ่งมักใช้ลักษณะเดียวกับการสร้างพระปฎิมา

ขั้นตอนที่ 2. การเตรียมอิฐวางลักษณะการสร้างพระเจดีย์นั้นดินที่จะใช้ปั้นอิฐตามตำราระบุว่าจะต้องเป็นดินที่อยู่ในที่ สะอาดเป็นมงคล นำมาปั้นอิฐโดยทำให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างด้านละ 5 นิ้ว นำไปเผาไฟให้สุกแล้วลงรักปิดทองคำเปลวแล้วจารยันต์ตามตำรา(ตัวยันต์เดียวกับการก่อพระปฎิมา)

ขั้นตอนที่ 3. การเตรียมปูนยัตถุเพื่อบรรจุในพระเจดีย์ คือพระบรมสารีริกธาตุหรือพระอรหันต์ธาตุ ถือว่าเป็นมงคลวัตถุที่ฐานาบรรจุไว้ แต่ถ้าไม่มีพระธาตุก็สร้างเป็นธรรมเจดีย์ สำหรับบรรจุคำสอน หรืออุเทศกเจดีย์บรรจุพระพิมพ์ รวมถึงของมีค่าต่าง ๆ บรรจุลงในห้องครรภธาตุโมงคโฆธธาตุ ซึ่งการบรรจุนั้นมีอยู่ 2 แบบ คือแบบสามัญทั่วไปจะใช้พระพุทธรูป ทั้ง 7 ปางตามสัตตมหาสถาน แต่ถ้าบรรจุแบบพิศดารนั้นจะเพิ่มพระพุทธรูป ตามโสฬสมหาสถานเข้าไป ดังความในพับสาว่า

...คันจักแปลงซื่อวิเสสเหลือกว่านี้นั้น ซื่อแต่งแปลงยังรูปรัทธะพะยัตตะ
กะระณาลำนัก ที่ปังกร รูปพระเจ้าเกิด รูปหันยังนิมิตตะทั้ง 4 ประการ รูปออกบวช
รูปตัดโมลี รูปทุกขะจะริยา รูปนางสุชาดาทวนเข้ามรุตพยาบาล 49 ก้อน รูปโสทธิยะ
พรหมณ์ทานดา 8 กำมือ รูปลอยไถรคำ ยังแม่น้ำเนรัญชรา รูปอัฐฐะมังคะละ 8

ประการเกิด รูปเทสนาธัมมยังป่าอิสีปะตะนะ รูปโผตเอาสาริปุตตะโมคคัลลาน รูป
ผายยะมะกะปะฏิหาร รูปขึ้นสู่ดาวะติงสา รูปสอนเจ้าอุรา เวละกัลสะปะ รูปเข้าสู่
เมืองกุลินาราย สังฆมรูปพระเจ้าที่ปัจจุทัมมวลมี 23 คน ค้นหาปได้ทั้งหมดนั้น ก็ซื้อ
ได้เท่ารูปพระเจ้าในสัตตมหาสถานะทั้ง 7 แห่งคียังแควนประเลฐดีดักันแท้ แลฯ...

ขั้นตอนที่ 4 การจัดเตรียมสถานที่สร้างพระเจดีย์ สถานที่ที่จะสร้างพระเจดีย์นั้น
โดยส่วนมากนั้น ถ้าเป็นวัดที่อยู่ในพื้นที่ราบ ทำพิธีสวดถอนพื้นที่ เมื่อสวดถอนเสร็จให้ทำ
พิธี โงทย์ถามที่ดิน การเลือกสถานที่ก่อสร้างสถาปนาเจดีย์ธาตุ ควรเป็นสถานที่มงคล ควร
เป็นที่บริสุทธิ์ สงบ ไม่เป็นที่ขัดขวางทางแห่นของบุคคลและท้าวพระยาทั้งหลายเมื่อทำ
พิธีในส่วนนี้เสร็จก็ให้ขุดหลุมทำเป็นอุโมงค์โขงธาตุ สำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและ
เครื่องพุทธานุชา เมื่อได้ขุดหลุมใหญ่แล้วก็ให้ขุดหลุมตรงกลางสำหรับใช้เป็นที่ให้ พระมหา
เถระวางอิฐมงคลฤกษ์ทั้ง 5 ก้อน แล้วขุดหลุม อีก 4 มุม เพื่อทำเป็นหลุมใส่หม้อทองบรรจุ
ของมีค่า แล้วก่ออิฐถือปูนเป็นหลุมช่องสี่เหลี่ยม สะตวงเก่าห้องไว้เพื่อกระทำความถนอมพระ
สัตตมหาสถาน

ขั้นตอนที่ 5. ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมวางฤกษ์ ก่อนถึงวันประกอบพิธี 1
วัน ให้ไปอาราธนาพระอุปัชฌาย์มารักษาศีล เมื่อเริ่มพิธีกรรมโดยบูชาพระรัตนตรัย โยงขัน 5
โกฐาก พระมหาเถระทั้งหลายเริ่มสูตรมนต์ต้นอบรมสมโภชก่อนอิฐมงคลฤกษ์ทั้ง 5 ก้อน
กับอิฐมงคล 120 ก้อน พร้อมหม้อทองบรรจุแก้วแหวนเงินทองของมีค่า เมื่อถึงเวลาฤกษ์
ยามดีอันเป็นมงคล นิมนต์พระมหาเถระทั้งสี่รูปที่สมมุติเป็นพระพุทธรักขิตตาเถร พระ
ธรรมรักขิตตาเถร พระมหาสังฆะรักขิตตาเถร พระอนุสังฆะรักขิตตาเถร วางอิฐมงคลที่ลง
ยันต์ไว้แล้ว ให้ช่างสมมุติชื่อไชยะมังคะละ ธรรมปัญญาวางอิฐมงคลฤกษ์ครบ ทั้ง 5 ก้อน
แล้วให้ยกหม้อทองลูกแรกวางบนอิฐมงคล ปิดฝาให้มิดชิดแล้วไปกปูน ลั่นฆ้องชัย ไกว
บัณเฑาะว์ เป่าแตรสังข์ ตีฆ้องกลองดุริยดนตรีสงฆ์เสกบูชา

ขั้นตอนที่ 6. พิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และพระพุทธรูปปางต่าง ๆ เมื่อได้
ทำพิธีวางอิฐมงคลฤกษ์ทั้ง 5 ก้อนเสร็จจึงเป็นขั้นตอนการก่อขุมธาตุ สะตวงเก่าห้องโดยใช้
อิฐมงคลก่อแต่ถ้าจะบรรจุแบบพิสดารนั้นให้ทำเป็น 25 ช่อง การประกอบพิธีกรรมนั้นก็ให้
ทำเหมือนกับพิธีวันวางอิฐมงคลฤกษ์นั้นทุกอย่าง เพื่ออบรมสมโภชพระบรมสารีริกธาตุ กับ
พระพุทธรูปตลอดถึงเครื่องพุทธานุชาที่จะทำการสถาปนาบรรจุลงในอุโมงค์โขงธาตุ จากนั้น
ให้พระมหาเถระกล่าวคำโอกาสอาราธนาพระธาตุให้สถิตในองค์พระเจดีย์ แล้วนำพระบรม
สารีริกธาตุ และเครื่องพุทธานุชาบรรจุลงในขุมธาตุตามผังตามผังสัตตมหาสถานและพุท
ประวัติตอนสำคัญต่างๆ (อิฐมหาสถาน) ไว้ในแผ่นทองสำริดวางรองไว้ในห้องครรภธาตุที่จะ

....อันนี้ ผังอุโมงค์โขงธาตุ..ไว้ครัวต่างๆ..แลพระประจำวัน..ตามห้องนั้นๆ..หื้อจำลองเอามาโพธิ์ปลั่งและสัตตะมหาสถานมาอยู่ในเจตียะ..มีคำไห้ไว้ว่า..มหากาธุณโก นาโถ หิตายะ สัพพะปาณินัง ปุเรนตัง กะปะระมีสันติ ปัตโต สัมโพธิมุตตะมัง ... “ปะฐะมัง โพธิ์ปลั่งกัங์ ทุดิยัง อะนิมิสสะกัங์ ตะติยัง จักกะมัญเจะ จะตุดถัங์ ระตะนะฆะรัง ปัญจะมัง อะชะปัลลักรัங์ มุจจะลินตัง ฉะกังสะมัง สัตตะนัง ราชายะตะนัง เอเต สัตตะ มหาฐานะ มีสัพเพ วันทามิ เต อะหัง” คำไห้วันนี้ที่เอาไว้ไห้สถานที่อันจำลองมาอยู่ในห้องเจตียะนั้นนะ..

แผนผังแสดงลำดับมหาสถาน จากพิบสาวัดเชียงมั่น ลำเนาไมโครฟิล์ม จากสำนัก

[illegible]

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ตมหาสถาน แต่จะทำพิธีบรรจุแบบพิสดารอีกก็ได้ ก็ให้จัดเตรียมพระพุทธรูปเพิ่มตามพุทธประวัติตามในปฐมสมโพธิกา แล้วบรรจุเครื่องพุทธานุชาอื่นๆต่อไป

ขั้นตอนที่ 7 การบรรจุพระพิมพ์ กรูในองค์ระฆัง หลังจากทำการบรรจุในอุโมงค์โขงธาตุเสร็จ แต่โบราณไม่นิยมบรรจุตรงนี้เพราะเกรงว่าจะเป็นอันตรายต่อพระบรมสารีริกธาตุจึงไม่นิยมบรรจุไว้ตรงนี้ส่วนมากจะบรรจุไว้ที่ตำแหน่งระดับฐานพระเจดีย์ เหนือจุดที่วางอุกษคือในชุมสัตตมหาสถาน

ขั้นตอนที่ 8 พิธีกรรมยกยอดฉัตรพระเจดีย์ พิธีกรรมสถาปนาฉัตรขึ้นเป็นสังคัลลสิทธิ เรียกว่าการอบรมสมโภชเบิกบายพุทธานุชา พิธีกรรมรวมอยู่สองพิธี คือ วันแรกพิธีอบรมสมโภชพุทธานุชา วันที่สองเป็นพิธียกยอดฉัตร แล้วจึงถวายทานพระเจดีย์ไปพร้อมกันด้วย ดังความในพัสสาวา

... เถิงเวลากาละคำแล้วหื้อชาวเจ้าทั้งหลายมานั่งพร้อมแล้ว สักเคหลวง 3 ที แล้วหื้อตั้งสูตรว่า สมันตจักกะวาเพ. ฯลฯ แล้ว ธรรมะสวัณณะกาโล แล้ว นะโม ตัสส แล้ว นะโมเม แล้วมหาสะเมยยะ แล้ว สุตมนต์ตั้งลำ....แล้วหื้อสูตรเบิกอบรมไฟ หื้อเสียงทั้ง 4 ยามตราบเถิงรุ่ง คันสายอรุณอาทิตย์ร่ามยกละแสงเหลื่องแดงขึ้นมาแล้ว หื้อชาวเจ้าทั้งหลายได้ตั้งสูตร อวิชชาปัจจะยา.. และ อะวิชชาเยเตวะ..อนะกะชา..ยะ ทาหะเว ทั้ง ๓ แล้วสูตรัมมะจักกะ แล้ว สุโข อะโรคะเย เลี้ยงแล้วตฤริยะนนตริ พาด พิน ค้อง กอง ปุชาแล้วหื้อทานยังเข้ามรุธูปายาส 49 ก้อน คีหากจักวุฒิรุ่งเรืองแก้วดีวา สาสนาและรัฐระบิชาชนราชบ้านเมืองชะแล ”

มีข้อสังเกตว่า ขั้นตอนการอบรมสมโภชพระเจดีย์ที่ก่อขึ้นมาใหม่เพื่อให้ความศักดิ์สิทธิ์ ควรแก่การบูชา นั้น มีความคล้ายคลึงกับขั้นตอนการอบรมสมโภช พุทธานุชา พระพุทธรูปโดยมีข้อสังเกตว่า ความคล้ายคลึงกันของพิธีกรรมอบรมสมโภชพระเจดีย์ กับพิธีกรรมอบรมสมโภชพระพุทธรูป อาจเป็นการสร้างย้ำภาพของความหมาย ของโพธิมณฑล สารีริกธาตุ และพระพุทธรูป ที่ล้วนมีนัยยะหมายถึงพระพุทธรองค์ที่ทรงพระชนม์ชีพอยู่

อภิปรายผล

จากการเปรียบเทียบผังการบรรจุพระธาตุจากข้อมูลที่พบจากพัสาดำราการ สร้างพระธาตุหรือที่เรียกกันอย่างล่ำลือว่า สะตวงเก่าห้องนั้น ใจความสำคัญที่พบตรงกันของพัสาดุทุกฉบับคือ ศูนย์กลางของผังมณฑลที่ใช้ในการสถาปนาพระธาตุเจดีย์นั้นใช้วิธีการจำลองมหาโพธิมณฑล ล้อมรอบด้วยสัตตมหา พื้นที่ใจกลางห้องกรู แบ่งมณฑลเป็น 9 ช่อง โดยมี “มหาโพธิบัลลังก์” แทนแก้วที่ตรัสรู้เป็นศูนย์กลาง ล้อมรอบด้วยสัตตมหาสถาน

ทั้ง 7 แห่ง และที่เหลือบรรจุเงินชุมน้ำ โดยจากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดี บางครั้งในจุดที่เป็นโพธิมณฑล สร้างเป็นพระพุทธรูปปฏิมาปางสมาธิใต้คางไม้มหาโพธิ หรือเป็นพระสถูปซ้อนชั้นสร้างด้วยวัสดุต่าง ๆ กัน อาทิ แก้วผลึก ทองคำ ไม้จันทน์ วาไร้นมณฑลที่จารึกว่าเปน ปฐม โพธิบลล์ ก็มี ซึ่งมณฑลดังกล่าวล้อมรอบด้วย “สัตตมหาสถาน” คือสถานที่ที่พระพุทธรูปทรงเสวยวิมุตติสุขทั้ง 7 แห่ง ตลอด 7 สัปดาห์ภายใน ปริณมณฑลของต้นพระศรีมหาโพธิ์ หลังตรัสรู้ “อัฐมมหาสถาน” คือสถานที่สำคัญทั้ง 8 แห่งที่พระพุทธรูปทรงแสดงปาฏิหาริย์สำคัญในพุทธประวัติ ในบางกรณี ส่วนต่อมาคือ มณฑลล้อมชั้นนอกสุด รายล้อมด้วยโสฬสนคร มหานครชนบทน้อยใหญ่ แลป่าหิมพานต์ อันตั้งอยู่ในชมพูทวีปนั่นเอง ซึ่งบางครั้งเรื่องราวเหล่านี้ แสดงเป็นภาพพระโพธิสัตว์ เสวยพระชาติ 550 ชาติก็มี กล่าวโดยสรุป คือเป็นมหาโพธิมณฑลที่รายล้อมด้วยมณฑลสัตตมหาสถานตั้งอยู่ใจกลางห้องกรู หรือครรรณธาตุ แวดล้อมไปด้วยเครื่องมหรรมณัณฑ์ที่อุทิศเป็นพุทธบูชา

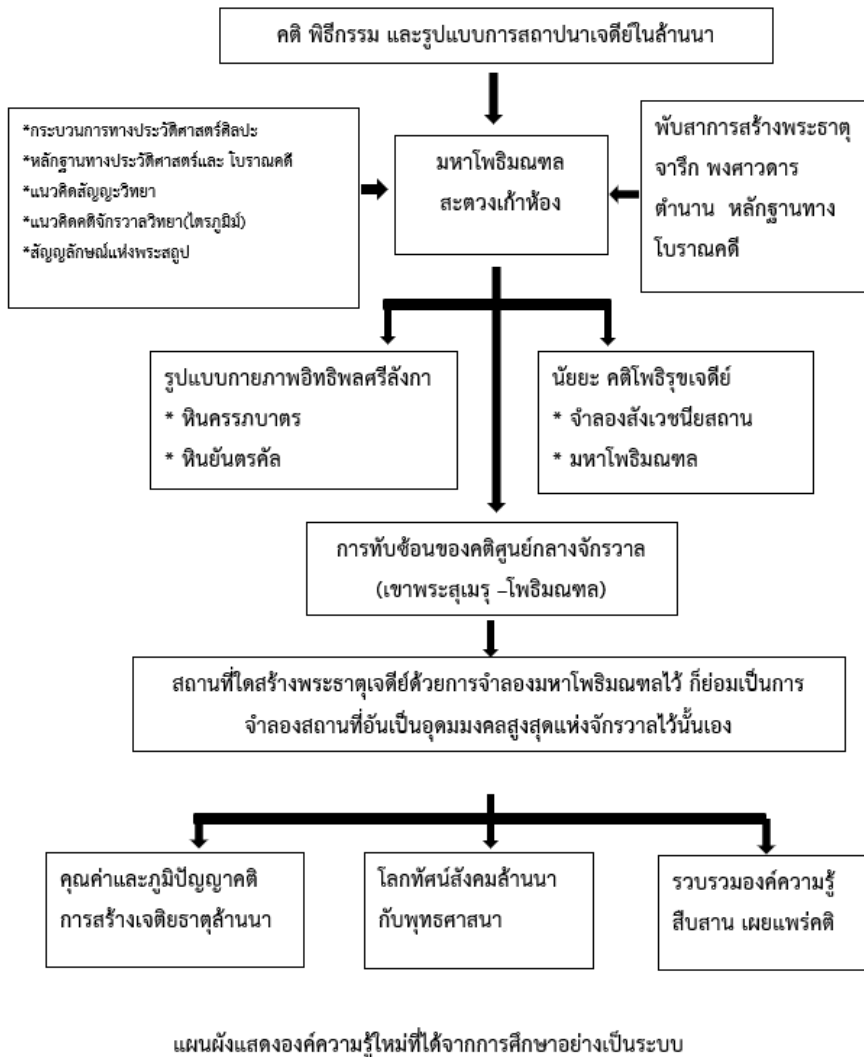
ความสำคัญของสัตตมหาสถาน และมหาโพธิ์บลล์ก็นั้น ในคัมภีร์ไตรภูมิโลกวิเนจย ได้อธิบายลักษณะทางกายภาพของแผ่นดินชมพูทวีปและความสำคัญเอาไว้ว่าณ จุดศูนย์กลางแผ่นปฐพีของชมพูทวีปจะเป็นที่ตั้งของ “โพธิ์บลล์” ความสำคัญของพื้นที่ และ “ชมพูทวีป” คืออะไร ในไตรโลกวิเนจยทั้ง 2 ส่วนได้กล่าวไว้ตรงกันว่า “ศิริษะแผ่นดิน” คือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสำคัญมากในความเชื่อทางพุทธศาสนาเถรวาท มีรากความคิดอันเก่าแก่ ปรากฏในคัมภีร์โลกศาสตร์โบราณหลายเล่มในรูปสัญลักษณ์ของ “โพธิ์บลล์” ต่อมา ความคิดนี้ได้ถูกเน้นเป็นพิเศษ มีการขยายความให้กว้างขวางออกไป และนิยามใหม่ในรูปสัญลักษณ์ว่า “ศิริษะแผ่นดิน” หรือ “สายตือทวีป ” นั่นเอง ซึ่งจุดที่ตรัสรู้ นับว่าเปนศิริษะแผ่นดิน ตามความเชื่อของพุทธศาสนาเถรวาทคือแผ่นดินแรกที่ถือกำเนิดขึ้นมาในโลกนี้ ก่อนเขาพระสุเมรุและก่อนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และศิริษะแผ่นดินยังเป็นแผ่นดินที่สุดท้ายที่จะถูกทำลายไปเมื่อวันสิ้นโลก สำคัญที่สุด “ศิริษะแผ่นดิน” คือที่ตั้งโพธิ์บลล์ที่พระพุทธรูปเจ้าทุกพระองค์จะต้องมาประทับเพื่อตรัสรู้บนโลกนี้ และยังเป็นที่สุดแห่งบุญนิมิตเมื่อต้นกล้าว่า ในกาลปนี้จะมีพระพุทธรูปเจ้าที่พระองค์มาตรัสรู้ นอกจากนี้การเกิดขึ้นของพระพุทธรูปเจ้า พระอรหันต์ พุทธสาวก พระจักรพรรดิราช ล้วนแล้วแต่ต้องมาอุบัติลงบน “มัชฌิมประเทศ” อันมีโพธิ์บลล์ที่ตั้งอยู่ศูนย์กลางเพียงแห่งเดียวเท่านั้น (สรุปความจาก กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ หน้า 245-270) การประกอบเพื่อสร้างมณฑล ยกสถาปนา สิ่งก่อสร้างนั้น เพื่อให้ควรแก่การเคารพเป็นอนุสติ นอกจากการสถาปนามณฑลแล้ว การอบรมสมโภชอภิเษกสถานที่มณฑลศักดิ์สิทธิ์ ก็ยังได้จำลองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาในพุทธประวัติ คล้ายกับการสมโภชพระพุทธรูปแบบล้านนา

ใจความสำคัญจากพิสสารการสร้างมณฑลธาตุเจดีย์นั้น ไม่ได้กล่าวถึงการสถาปนาเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของจักรวาลตามคติเดิมที่เคยมีนักวิชาการศึกษามาก่อน หากแต่การสถาปนาเจดีย์ธาตุนั้น คือการสถาปนา “มหาโพธิมณฑล” ศูนย์กลางของจักรวาลตามคติโลกศาสตร์แบบพุทธศาสนานั้นเอง ในส่วนของสมโภชพระเจดีย์ที่ก่อขึ้นใหม่นั้นด้วย โดยมีข้อสังเกตว่า ความคล้ายคลึงกันของพิธีกรรมอบรมสมโภชพระเจดีย์ กับพิธีกรรมอบรมสมโภชพระพุทธรูป อาจเป็นการสร้างย้ำภาพของความหมาย ของโพธิมณฑล สารีริกธาตุ และพระพุทธรูป ที่ล้วนมีนัยยะหมายถึงพระพุทธรองค์ที่ทรงพระชนม์ชีพอยู่ ดังข้อความในจารึกนครชุมที่กล่าวว่าการเคารพบไหว้บำเพ็ญบุญต่อพระศรีมหาโพธิ(โพธิมณฑล) พระธาตุ ก็ประดุจดั่งกราบไหว้พระศาสดาเมื่อยังทรงพระชนม์ชีพอยู่นั่นเอง (กรมศิลปากร, 2513: 82) จากข้อความบันทึกในพิสสา ประกอบกับข้อความในจารึกดังกล่าว ย่อมเป็นมุมมองสะท้อนแนวคิดที่รับสืบทอดมาแต่สมัยล้านนา ยุครุ่งเรือง จากคติ พิสดาราทที่เกี่ยวข้อกับพระธาตุที่กล่าวมานั้น จะเห็นความสำคัญของพระบรมธาตุในหลากหลายมิติ จนเกิดพัฒนาการของคติ แนวคิด ขั้นตอน ระบบการประดิษฐานพระบรมธาตุ โดยการศึกษาวรรณกรรมเกี่ยวกับการกระทำธาตุนิธาน และพิสดาราสถาสร้างพระธาตุดังกล่าวมาแล้วนั้น เชื่อว่าน่าจะส่งอิทธิพลต่อคติการสร้างพระธาตุเจดีย์ในล้านนา ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสวดขุมธาตุ ที่คล้ายคลึงกับประเพณีวางถุขของลังกา หรือแม้กระทั่งเครื่องพุทธบูชา รูปเคารพที่บรรจุในกรุ ตลอดจนขั้นตอนการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุก็ล้วนมีความเกี่ยวเนื่องกับตามการสร้างพระเจดีย์ในพงศาวดารมทวาศ์ การเคารพบไหว้บำเพ็ญบุญต่อพระศรีมหาโพธิ(โพธิมณฑล) และพระธาตุ ก็ประดุจดั่งกราบไหว้พระศาสดาเมื่อยังทรงพระชนม์ชีพอยู่นั่นเอง ดังแนวคิดที่ปรากฏมาแต่พุทธศาสนาลังกาวงศ์สุโขทัย อันเป็นสายธารเดียวกันกับพุทธศาสนาลังกาวงศ์ล้านนาจากข้อความบันทึกในพิสสา ประกอบกับข้อความในจารึกดังกล่าว ย่อมเป็นมุมมองสะท้อนแนวคิดที่รับสืบทอดมาแต่สมัยล้านนา ยุครุ่งเรือง ซึ่งมีแนวคิดพุทธศาสนาลังกาวงศ์เป็นแกนหลักได้อย่างเด่นชัดโดยพุทธศาสนาในล้านนานั้น มีการรับอิทธิพลมาจากศรีลังกา หลายระลอก ทั้งผ่านสายลังกาโดยตรงเองจากการเดินทางไปสืบศาสนาของพระสงฆ์ล้านนา และผ่านทางอ้อม คือทางรามัญ และสุโขทัย ดังนั้นคติศาสนารวม ถึงศาสนพิธี ศาสนธรรม ศาสนวัตถุ และการสถาปนาธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นหัวใจหลักของศาสนสถาน อันเป็นเครื่องชี้ประกาศแสดงความมั่นคงของศาสนาและนิกาย ย่อมได้รับคตินิยมตามแบบนิกายลังกาวงศ์ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546: 163) แต่ต้องทำความเข้าใจว่าความเป็นนิกายลังกาวงศ์นี้ ก็ไม่ใช่พุทธแบบในสมัยครั้งพุทธกาล กล่าวคือ พุทธศาสนาลังกาวงศ์ในล้านนาผ่านการแลก รับ ปรับใช้ คติ พิธีกรรมจากหลายแหล่ง จนตกผลึกมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง

องค์ความรู้จากการวิจัย

การสถาปนาพระธาตุเจดีย์ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในล้านนานั้น มีตำราแบบแผนที่สืบเนื่องกันมา โดยใน ความรับรู้เดิมด้านการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม การสร้างพระธาตุเจดีย์เป็นที่รับรู้ว่าเป็นการสร้างมโนภาพของมณฑลจักรวาลนั่นเอง คำอธิบายที่เราคุ้นชินกันในการศึกษาพุทธสถาปัตยกรรมไทยโดย มักมีแนวคิดในเบื้องต้นในกระบวนการรังสรรค์สถาปัตยกรรมไทยโดยมีแนวคิดจากตัวเลข จำนวนที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอน ข้อธรรมหมวดต่างๆ โดยกำหนดให้เขาพระสุเมรุซึ่งเป็นศูนย์กลางจักรวาลคือศูนย์กลางมณฑลทั้งหมด (เอเดรียน สนอดกราส, 2541: 134) โดยมีความเชื่อว่าสิ่งที่กำหนดรูปแบบของสถาปัตยกรรมไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันคือคติไตรภูมิจักรวาล (ชาติรี ประกิตนันทการ, 2552: 258) แต่ในการศึกษานี้ ได้พบความหมายเพิ่มเติมของคติความเป็นศูนย์กลางจักรวาลในมิติทับซ้อน มากกว่าการนิยามพระธาตุเจดีย์คือเขาพระสุเมรุซึ่งคำอธิบายเดิมเหล่านี้เป็นการตีความอิงกับคติพราหมณ์ที่แฝงมาในพุทธศาสนาสุวรรณภูมิ ความหมายเพิ่มเติมของใจความสำคัญของการสถาปนาธาตุเจดีย์ในล้านนาให้มีความสำคัญกับ “มหาโพธิมณฑล” ซึ่งคือบริเวณมณฑลสถานที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ริยสัจจ์ บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ว่าเป็นสายดือทวีป เป็นศูนย์กลางนั่นเอง ซึ่งในความสำคัญของความเป็นศูนย์กลางจักรวาลเชิงพุทธศาสนา ความสำคัญของมหาโพธิมณฑลตามนอกจากจะมีมากมายตามนัยยะของคัมภีร์โลกศาสตร์ฉบับต่างๆแล้ว สถานที่นี้ยังเป็นที่รองรับเหตุการณ์การเปลี่ยนผ่านจากมนุษย์โพธิสัตว์ เกิดการตรัสรู้พระพุทเจ้าสูงส่งไม่มีสิ่งใดเปรียบเสมือน ดังนั้นการตรัสรู้ของพระพุทเจ้าจึงเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญที่สุด แสดงให้เห็นว่า พระพุทเจ้าคือผู้ที่ตรัสรู้แล้วไม่แพ้อีก ทรงเป็นพระจักรพรรดิ (ประทับที่ราชายตนะ) เป็นศูนย์กลางจักรวาล

แนวคิดความสำคัญของ “มหาโพธิมณฑล” ในรูปสัญลักษณ์ของ “โพธิบัลลังก์” ไม่เพียงแต่ปรากฏตัวตนผ่านการจนา คัมภีร์ทางศาสนาเท่านั้น หากมองเบื้องต้นก็ลงไปการกระทำโพธิมณฑลนั้นย่อมมีนัยยะแฝงเกี่ยวกับพระราชอำนาจ ของพระมหากษัตริย์ การสถาปนาตนขึ้นเป็นพระจักรพรรดิราชโดยอาศัยการสถาปนาโพธิมณฑล โดยกล่าวแฝงไปกับเรื่องราวการบำเพ็ญพระราชกุศลในการก่อสร้าง หรือปฏิสังขรณ์พระธาตุเจดีย์ องค์สำคัญของล้านนา อาทิเช่นการก่อฐานรากของพระธาตุเจดีย์หลวง กลางเวียงเชียงใหม่ซึ่งพระเจ้าแสนเมืองมาโปรดให้สร้างพระศรีมหาโพธิ์มีลำต้นเป็นเงิน สูงเท่าพระองค์(ค่าคิง) มีพระพุทธรูปทองคำนั่งตรัสรู้ใต้ควงไม้ศรีมหาโพธิ์ แล้วอัญเชิญเข้าประดิษฐานในชั้นฐานรากเมื่อแรกก่อพระเจดีย์หลวง ต่อมาในสมัยรัชกาลพระเจ้าติโลกราชก็ยิ่งเห็นถึงความสำคัญของราชกฤดาการ ก่อสร้างเสริมขึ้นให้ใหญ่โตประดุจตั้งพระมหาธาตุกลางเมือง อีกทั้งในรัช

สมัยของพระองค์ ได้มีการสร้าง“มหาโพธิมณฑล” และสัตตมหาสถานอันได้จำลองแบบมาจากต้นแบบ คือมหาโพธิวิหารที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย ในปีพุทธศักราช 1999 ที่วัดมหาโพธาราม (เจ็ดยอด) นอกจากนั้นยังทำการทำนุบำรุง สืบคายนามพระไตรปิฎกเพื่อเป็นการรักษาพระศาสนา เพื่อป้องกันการตกต่ำลง อันตรธาน เสื่อมลงของพระพุทธศาสนาตามคติ “ปัญจอันตรธาน” ซึ่งนอกจากนั้นอาจมีนัยยะความเกี่ยวข้องของคติธรรมราชาและการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิของพระองค์ ที่มีการแผ่พระราชอำนาจทางการเมือง และการอุปถัมภ์ค้ำชูพระศาสนาไปควบคู่กัน

คติมหาโพธิมณฑลได้แสดงตัวตนผ่านงานพุทธศิลปกรรมตั้งแต่ในระดับใหญ่ เช่นรูปแบบผังวัด จนถึงระดับรายละเอียดย่อยอาทิองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ดังนั้นพระเจดีย์จึงไม่ได้มีความหมายเชิงคติจักรวาลเท่ากับเขาพระสุเมรุเพียงอย่างเดียว หากแต่การกระทำมณฑลตรัสรู้จำลองไว้ในพระเจดีย์ คือการจำลองสายตือทวีปหรือโพธิบัลลังก์ ส่งผลให้เห็นภาพการทับซ้อนของศูนย์กลางจักรวาลชัดเจนขึ้น ดังที่พญาแสนเมืองมาสร้างโพธิพฤกษ์ที่ฐานรากพระเจดีย์หลวง โดยความรู้ในยุคนั้นดังกล่าวก่อเป็นต้นมา หากเปรียบเขาพระสุเมรุคือศูนย์กลางกายภาพในเชิงภูมิศาสตร์แล้ว โพธิบัลลังก์ ก็คือศูนย์กลางจักรวาลในมิติจิตวิญญาณนั่นเอง คติมหาโพธิมณฑลนี้ยังมีส่วนสร้างความมั่นคง ในพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ผ่านคติพระเจ้าจักรพรรดิราชา ในสมัยต่อมาถึงแม้ระบบการปกครองจะเปลี่ยนแปลงไป คติดังกล่าวก็มิได้สูญหาย แต่เปลี่ยนผันไปในบริบทศาสนามากขึ้น การศึกษาคติมหาโพธิมณฑลทำให้เห็นชัดถึงความหมาย คุณค่าและภูมิปัญญาในคติการสร้างเจดีย์ธาตุในดินแดนล้านนา อีกทั้งมีส่วนช่วยตีความโลกทัศน์สังคมล้านนากับพระพุทธศาสนาส่งผลให้เข้าใจแก่นแท้แนวคิดของสังคมและพระพุทธศาสนาแบบล้านนาได้ชัดเจนมากขึ้น

ในส่วนของการตีความสถาปัตยกรรมโดยมีแนวคิดโพธิมณฑลมาประกอบ มองวิธีคิด ถอดรหัสสัญลักษณ์ที่แฝงอยู่นั้นโดยผ่านกรอบคิดของอรรถกถาภิกขุโพธิชาดกที่ 6 พระอานนทพูลธมมพระพุทธร่องคว่ำสิ่งใดที่เป็นเครื่องรำลึกแทนองค์พระพุทธร่องเจ้าได้ เมื่อพระองค์มิได้ประทับอยู่ที่มูลคันธกุฎีพระเชตวัน พระองค์ทรงตอบว่าต้นโพธิ์ ที่ทรงนั่งตรัสรู้เป็นเจดีย์ที่เหมาะสมได้ ดังนั้น เจดีย์จึงควรจะมีค่าเท่ากับพระพุทธร่อง และไม่มีโพธิพฤกษ์ ด้วยกรอบคิดนี้ ยังช่วยให้ตีความผังในวัดหลวงในล้านนา อาทิเช่นวัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุหริภุญชัย วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร โดยในเขตพุทธาวาสจะมีอาคารในแนวแกนประธาน คือทิศตะวันออก - ทิศตะวันตก ประกอบด้วยพระเจดีย์เป็นศูนย์กลางของวัด มีพระวิหารหลวงอยู่ด้านหน้า ส่วนแนวแกนรอง ทิศเหนือใต้ จะมีวิหารทิศ โดยจะหันทางเข้าของวิหารทิศ วิหารบริวาร และพระประธานในวิหารบริวารก็หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกเสมอ ความสำคัญของทิศตะวันออกนั้น คือทิศที่พระโพธิสัตว์นั่งบนบัลลังก์นั้น ทรงขำระมาร ตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณได้ต้นอัสตถะนั่นเอง เข้าใจว่าในความรู้ของชนล้านนา เมื่อพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมาย่อมต้อง เข้าใจรับรู้ความหมายของมหาโพธิมณฑลแล้ว ต่อมาแนวความคิดนี้ได้ขยายความสำคัญ เน้นย้ำผ่านผังวัดหลวงต่างๆในล้านนา

แต่เดิม ในการศึกษาความหมาย ผังวัดล้านนามักจำกัดเขตตีความหมายถึงผังจักรวาล โดยยึดโยงความหมายของพระเจดีย์ ศูนย์กลางของสิ่งก่อสร้างในวัด เข้ากับเขาพระสุเมรุ วิหารทิศหมายถึงทวีปทั้งสี่ ลานทรายหมายถึงสี่ทิศ ศาลาบาตรหมายถึงกำแพง

จักรวาล แต่ในกรณีวัดที่ไม่มีเจดีย์เป็นประธาน ดังเช่นวัดตันเกว่น ในหนังสือวัดตันเกว่น (อินทราวาส) : ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และการสืบสานประเพณีวิถีล้านนา ซึ่งหนังสือเล่มนี้จัดทำขึ้นในโอกาสพิเศษ งานตานข้าวใหม่ ตานหลวงหิงไฟพระเจ้า วัดตันเกว่น (วัดอินทราวาส) วันที่ 20 มกราคม 2562 ได้ให้คำอธิบายโดยยืนยันว่าคติการสร้างวัดดังกล่าวเป็นไปตามคำอธิบายคติไตรภูมิและจักรวาล แต่ไม่ได้ให้ความหมายความสำคัญของพระวิหาร ซึ่งเป็นศูนย์กลางของเขตพุทธาวาสว่าหมายถึงเขาพระสุเมรุ แต่เน้นย้ำความสำคัญของมณฑปจตุรมุขที่สงวน้ำพระบรมธาตุศรีจอมทองนั่นเอง คือเขาพระสุเมรุและมีนัยยะหมายถึงพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เนื่องจากเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุชั่วคราว เมื่อมีงานแห่พระธาตุเข้าเวียง (ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ, 2562: 15-21) อีกทั้งเป็นวัดชุมชนขนาดเล็ก อาจไม่มีกำลังพอที่จะสร้างพระธาตุเจดีย์ให้เป็นศูนย์กลางวัด

แต่ผู้ศึกษากลับเห็นต่าง ความหมายนัยยะของเขาพระสุเมรุและศูนย์กลางจักรวาลเชิงพุทธ เหตุผลของที่ตั้งของศาลาจตุรมุขดังกล่าวนี้ ผู้ศึกษามองว่า เป็นอาคารรองจากประธาน เนื่องจากมีขนาดใหญ่โต แต่ก็มีแนวแกนเดียวกับศาลาบาตร ดังนั้น การจะให้ความหมายว่าอาคารหลังนี้ คือเขาพระสุเมรุศูนย์กลางวัด ดูจะมีน้ำหนักน้อยเกินไป ควรจะให้ค่าความสำคัญไปที่พระวิหาร ซึ่งอยู่ส่วนกลางของพื้นที่ปิดล้อม ซึ่งพระประธานนั่นเอง คือการจำลองภาพศูนย์กลางจักรวาล เนื่องจากพระประธานปูนปั้น เป็นพระปางมารวิชัย กระทำภูมิผัสสะมุทรา เบื้องบนพระเศียร ประดับประดาไปด้วยดวงดารา สร้างสรรค์จากเทคนิคไม้แกะสลักลงรักปิดคำ การวางลายชาดลสยทาง คือการจำลองเหตุการณ์ตอนตรัสรู้ที่โพธิ์บัลลังก์ ปฐวีนาถ หรือสายตือทวีปนั่นเอง ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวก็ได้ย้ำภาพความเป็นศูนย์กลางจักรวาล อีกทั้งพระพิมพ์ขนาดเล็กที่ติดอยู่ที่ฝาผนัง ตามคติอดีตพุทธที่ตรัสรู้แล้วดับขันธปรินิพพานไปมากมายนับประมาณมีได้ เนื่องจากติดอยู่ที่ตำแหน่งใกล้เคียงกับพระประธาน ก็จึงอาจอนุมานได้ว่า ณ จุดนี้เอง คือสายตือทวีปจำลองที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายได้รับอภิเชษฐศรีแล้วณแทนแก้วโพธิ์บัลลังก์นี้ ดังที่ได้เสนอความสำคัญของโพธิ์บัลลังก์ไปแล้ว ส่วนในแง่ของพิธีกรรม การสงวน้ำพระธาตุศรีจอมทอง และการพักแรมค้างคืนของพระธาตุที่วัดตันเกว่นนั้น การประกอบพิธีกรรมสงวน้ำ เกิดขึ้นที่หอสงในศาลาจตุรมุข แล้วอัญเชิญพระธาตุเข้าหอนอน คือบุษบกในวิหาร มีการสวดมนต์ต้น สวดเบิก พิธีกรรมสมโภชแบบล้านนาตลอดทั้งคืน จากศักดิ์ของอาคารที่ใช้งานในพิธีกรรมนั้น การสวดมนต์ต้น สวดเบิก เทศนา ปฐมสมโพธิ์นั้นมีความสูงศักดิ์ของพิธีกรรมมากกว่าการที่ชาวบ้านสงวน้ำพระธาตุ เหตุการณ์เหล่านั้นก็เกิดขึ้นในคลองสายพระเนตรของพระประธาน วิธีการสมโภชอย่างขนบธรรมเนียมล้านนา คือการจำลองเหตุการณ์ ย้ำภาพการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั่นเอง อีกทั้ง การที่มีลาน

ทราย และศาลาบาตรล้อมรอบวิหารนั้น ก็ยิ่งย้ำภาพเขตแดนศักดิ์สิทธิ์ได้ชัดเจนมากขึ้น และในกรณีมณฑปท้ายวิหารวัดปราสาทประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้น ปางมารวิชัยขนาดใหญ่ หน้าตักประมาณหกศอก ภายนอกมณฑปท้ายวิหาร ทั้งสามทิศมีซุ้มจรนำประดิษฐานพระพุทธรูปมา เครื่องยอดมณฑปมีห้ายอด ชวนให้นึกถึงคติจักรวาลเป็นอย่างมาก กลุ่มมณฑปวิหารหลังนี้มีระบบการจัดการ พื้นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปคล้ายกับมณฑปท้ายวิหารลายคำ วัดพระสิงห์เป็นอย่างมาก ซึ่งแต่เดิม อาคารประเภทนี้นักได้รับคำอธิบายว่าเปรียบเสมือนมูลคันธกุฎี ที่ประทับส่วนพระองค์ หากแต่จากการวิเคราะห์หลักฐานต่างๆ และบริบทแวดล้อม ผู้ศึกษาจึงเห็นความเกี่ยวข้องของคติมหาโพธิมณฑลที่แฝงอยู่ในวิหารมณฑปนี้ หากมองว่าเขาพระสุเมรุคือศูนย์กลางจักรวาลกายภาพที่เป็นภูมิประเทศตามคัมภีร์โลกศาสตร์ สถานที่ที่ตรัสรู้ โพธิบัลลังก์ที่พุทธคยา ก็เป็น ศูนย์กลางในทางมิติจิตวิญญาณ

สรุป

ความเป็นมา คติ วิธีการ และรูปแบบการสร้างเจดีย์ในลำนนาภายใต้คติมหาโพธิมณฑลเป็นศูนย์กลางของธาตุเจดีย์ในเขตอาณาจักรล้านนานั้น พบว่ามีสายธารประกอบมาจากสองแหล่ง คือทั้งสายลังกา และสายปาละ-พุกาม ในแง่การวางผังรูปแบบของสวดวงเก้าห้อง ผังมหาโพธิมณฑล มีที่มาจากยันตรศีลและหินครกบาตรของศรีลังกา ส่วนคติการจำลองโพธิมณฑล ซึ่งเป็นสังเวชนียสถาน อาจมีนัยยะมาจากปาละ-พุกาม ซึ่งคติการจำลองสังเวชนียสถานที่ไม่ปรากฏมาก่อนในศิลปกรรม ขอม จาม ชวา พม่าโบราณอย่างศรีเกษตรและสะเทิม หากแต่คติการจำลองสังเวชนียสถานในยุคสมัยทวารวดี วัดพระเมรุ นครปฐมนั้นยังศึกษาไม่เป็นข้อยุติ จึงเริ่มนับที่สมัยพุกาม ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18 โดยพบทั้งในสถาปัตยกรรม และประติมากรรม ซึ่งพุกามได้รับอิทธิพลคตินี้มาจากปาละโดยตรง แต่ไม่สร้างสถมมหาสถาน สร้างเพียงแต่โพธิมณฑล ในการจำลองในพุกามนี้มีหลายประเภท ทั้งจำลองอย่างละเอียด และจำลองเพียงแต่คร่าวๆเท่านั้น การสร้างมหาโพธิวิหารของพระเจ้าติโลกราชเป็นเครื่องยืนยันคติการจำลองโพธิมณฑล และสถมมหาสถาน อันมีนัยยะหมายถึงสายดือทวีปและการ ส่วนทิศทาง ตำแหน่งของสถมมหาสถานที่จำลองก็ล้วนตรงกันกับสถมมหาสถานที่พุทธคยา การจำลองนี้อาจมีนัยยะการสถาปนาเชียงใหม่ให้มีศักดิ์ และสิทธิ์เท่าเทียมกับพุทธคยา เป็นปฐวีนานินันเอง ซึ่งแผ่นดินที่เป็นสายดือทวีป ก็ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งพระพุทธเจ้าและจักรพรรดิ จึงอาจมีนัยยะการสถาปนาพระเจ้าติโลกราชเองขึ้นเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ซึ่งในชินกาลมาลีปกรณ์ ขนานพระนามพระองค์ว่า พระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิพิลกมหาราช

กระบวนการที่แฝงอยู่ในการสร้างเจดีย์ในล้านนาภายใต้คติมหาโพธิมณฑล เป็นศูนย์กลาง ความเข้าใจรับรู้เกี่ยวกับคติมหาโพธิมณฑล และคติการบูชาพระบรมธาตุใน ล้านนาตามคติโบราณ นอกจากจะรับรู้ในแง่ความศักดิ์สิทธิ์ของความเป็นชิ้นส่วนของพุทธ สรีระแล้ว การสถาปนาพระธาตุเจดีย์ขึ้นมายังถูกรับรู้ในแง่ของการเป็นสัญลักษณ์แทนองค์ ศาสดา และการประดิษฐานพุทธศาสนาอย่างมั่นคงเป็นหลักของอาณาจักร มีการแผ่พระ ราชอำนาจทางการเมือง และการอุปถัมภ์ค้ำชูพระศาสนาไปควบคู่กันหากมองเบื้องลึกลงไป ยังมีบริบททางสังคมการเมืองเข้ามาแฝงอยู่ กล่าวคือธาตุเจดีย์มีบทบาทเป็นเครื่องมือผสาน ความเชื่อระหว่างท้องถิ่นกับพุทธศาสนา เป็นการแสดงอาณาเขตและพื้นที่ของอาณาจักร เป็นเครื่องเสริมสร้างบารมีของชนชั้นปกครอง อีกทั้งนัยยะการถือครองพระบรมธาตุของพระ มหากษัตริย์คือความเป็นผู้มีบุญญาธิการ และมีสิทธิธรรมในสิริราชสมบัติ ตลอดจนถึงเป็น เครื่องมือเพื่อสร้างความเป็นเอกภาพของสังคม ดังนั้นพระธาตุเจดีย์จึงเป็นพื้นที่ส่วนกลาง ที่ความแตกต่างระหว่างชนชั้นปกครองและไพร่ สามารถสมานลงได้อย่างแนบยั้งโดยอาศัย ศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยอาศัยวัตถุธรรมคือพระมหาเจดีย์ธาตุ เป็นเครื่องผสานนั่นเอง

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2513). **ประชุมตำนานพระธาตุ ภาคที่ 1 และภาคที่ 2**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2547). **สมุดภาพไตรภูมิฉบับอักษรธรรมล้านนาและอักษรขอม**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2535). **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 (ไตรภูมิโลกยวินิจยกถา)**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- ชาติรี ประกิตนทการ. (2553). คติสัญลักษณ์ ศีรษะแผ่นดิน. **ศิลปวัฒนธรรม**. 31(6): 290.
- ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ. (2562). **วัดต้นเกว๋น (อินทราวาส) : ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และการสืบสานประเพณีวิถีล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัย เชียงใหม่.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). **ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.
- อมรเทโวภิกขุ. (2550). พระธาตุมหัศจรรย์แห่งพระพุทธศาสนา. **วัดสันติธรรม**. เชียงใหม่.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2525). **ไตรภูมิ (ไตรภูมิฉบับล้านนา)**. หน่วยส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมศึกษา และวัฒนธรรมล้านนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เอเดรียน สนอดกราส (2541). **สัญลักษณ์แห่งพระสฤป**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์วิชาการ.